

RI CARTA RI XUTZ'IB'AJ RI SAN PABLO CHKE RI KOJONELAB' AJ ÉFESO

Ri apóstol Pablo kuchap u tz'ib'axik jun carta chke ri qachalal kojonelab' aj Éfeso

¹ In wa', ri Pablo, in apóstol. In jun chke ru taqo'n ri Jesucristo. Je wa' nu b'anik rumal chi are u rayib'al ri Dios. Kintz'ib'aj b'i wa' we wuj ri' chke ri winaq ri e rech ri Dios, ri e k'o pa ri tinimit Éfeso, ri kojonelab' ri qas jikom ri kanima', ri xa e jun ruk' ri Cristo Jesús. ² Are ta b'a' ri Dios qa Tat xuquje' ri Qajaw Jesucristo kutoq'ob'isaj i wäch, kub'ano chi kuxlan ri iwanima'.

Ri Dios uj u tewchim rumal chi xa uj jun ruk' ri Cristo

³ Qaya b'a' u q'ij ri Dios, ru Tat ri Qajaw Jesucristo, rumal chi uj u tewchim. U b'anom k'ia u wäch toq'ob' chqe rumal chi xa uj jun ruk' ri Cristo. U yo'm chqe ronojel u wäch utzil ri käpe chila' chikaj. ⁴ Tzojer loq uj cha'tal rumal ri Dios, uj ri uj k'o pu q'ab' ri Cristo, k'ä mäjoq käb'an ruwächulew rumal. Xujucha' rech ch'ajch'oj ri qanima' chuwäch ri Are', rech man k'o tä etzelal pa ri qa k'aslemal. ⁵ Xa k'u rumal chi uj loq' chuwäch, rumal ri' xuchomaj loq ojer chi kujukoj che ralk'ual rumal ri Jesucristo. Pa ranima' k'ut xpe wi chi je' kub'ano, rumal chi are ru rayinik.

⁶ Rumal k'u ri' kämik käqaya u q'ij ri Dios rumal ru

toq'ob' ri sib'alaj nim u q'ij ri xub'an chqe. Rumal k'u we nimalaj toq'ob' ri', ri uj, xa uj jun chik ruk' ri loq'alaj u K'ojol. ⁷ Ri Dios sib'alaj nim ri toq'ob' ri xub'an chqe aretaq xujutoro, xujutzoqopij pu q'ab' ri Itzel! Are k'u xa rumal ru kämikal ru K'ojol chi ri Dios xkowinik xusach ri qa mak. ⁸ Sib'alaj man k'o tä k'u je' ri toq'ob' ri xub'an ri Dios chqe, xuya k'u ronojel u wäch qetamb'al, xuquje' xuya ri qa no'j. ⁹ Xuq'alajisaj chqawäch jas ri k'o pa ranima' ojer, ri u chomam loq pa re wi, ri man k'o tä jun retam nab'e. ¹⁰ U chomam loq chi aretaq kopan ri q'ij, kub'an na ri xuchi'j loq. Are la' chi kub'an na xa jun che ronojel, are ronojel ri k'o chila' chikaj xuquje' ri k'o cho ruwächulew, kuya k'u na pu q'ab' ri Cristo rech kätäqan ri Are' puwi'.

¹¹ Tzojer loq uj cha'tal rumal ri Dios, uj ri uj k'o pu q'ab' ri Cristo rech käqariq qe ri echb'al junam ruk' ri Are'. Are ri u chomam loq chi kuya na chqe. Je wa' xub'an ri Dios ri kub'an ronojel. Are je' jas ru chomam petinaq loq, ri utz kärilo. ¹² Je ri' xub'an ri Are' rech ri uj, ri xqajikib'a ri qanima' chrij ri Cristo nab'e, käqaya na u q'ij ri Dios rech sib'alaj känimarisax na u q'ij. ¹³ Ri ix xuquje', aretaq xita ri Qas Tzij, ri Utzalaj Tzij re ri Evangelio ri xtzijox chiwe rech rumal wa' kiriq na ru tob'anik ri Dios, xixkojon che ri Cristo. Are chi' xkoj iwetal chi ix rech ri Dios ruk' ri Loq'alaj Espíritu ri xuchi'j loq nab'e. ¹⁴ Aretaq ri Loq'alaj Espíritu kätäqan pa ranima' jun kojonel, are k'utb'al chi qas tzij kuya na ri Dios ronojel ri xuchi'j chke ri winaq ri e rech ri Are' aretaq qas kätz'aqat ki torik. Je ri' rech käqaya na u q'ij ri Dios, rumal chi sib'alaj nim u q'ij ri Are'.

Ri apóstol Pablo kuta' che ri Dios chi kuya ke-tamb'al ri kojonelab'

¹⁵ Ri in xinta u tzijol chi sib'alaj kixkojon che ri Qajaw Jesús, xuquje' chi sib'alaj keiwaj konojel ri winaq ri e rech ri Dios. ¹⁶ Rumal k'u ri', aretaq xinta wa', xintaqej u ya'ik maltioxinik che ri Dios iwumal. Amaq'el ronojel q'ij kixna'taj chwe, kinb'an k'u orar pi wi'. ¹⁷ Je ri' kinb'ano rech ru Dios ri Qajaw Jesucristo, ri qa Tat ri sib'alaj nim u q'ij, kub'an ta na chiwe chi ri Loq'alaj Espíritu kuya na ri i no'j, xuquje' kuq'alajisaj ri Dios chiwäch rech qas kiwetamaj na u wäch ri Are'. ¹⁸ Kinta' che ri Dios chi kuya na saqil pa ri i chomab'al rech qas kiwetamaj jas ri' ri kiku'b'a wi i k'ux ri xixusik'ij wi. Je' kinta' che rech kiwetamaj chi sib'alaj nim, sib'alaj je'lik ri käkechb'ej na konojel ri winaq ri e rech ri Are'. ¹⁹ Xuquje' kinta' wa' che ri Dios rech kiwetamaj chi sib'alaj nim ru chuq'ab' ri Are', man k'o tä k'u käjunamataj wi wa'. Are wa' ri chuq'ab' ri u yo'm chqej ri uj kojoninaq che. ¡Wa' we ri' are ri nimalaj u chuq'ab' ri qas kajmab'al! ²⁰ Qas are k'u wa' ri chuq'ab' ri xuk'ut ri Are' aretaq xuk'astajisaj ri Cristo chkixol ri käminaqib', xut'uyub'a k'u pa ru wikiäq'ab' chila' chikaj.* ²¹ Are ri Cristo, ri xyi' che chi kâtaqan pa ki wi' konojel ri k'o taqanik pa ki q'ab', pune ta ne e ángeles. Xuquje' xyi' che chi kâtaqan pa ki wi' konojel ri taqanelab' ri sib'alaj k'o ki chuq'ab', ri q'atal taq tzij, ri k'amal taq ki b'e ri winaq, xuquje' puwi' ronojel u wäch taqanik, man

---

* **1:20** Ri kät'uyi jun pu wikiäq'ab' jun nim taqanel, we are ri Dios o jachin jun ri k'o taqanik pu q'ab', kel kub'ij chi ri jun ri t'uyul pu wikiäq'ab', are käyi' nim taqanik pu q'ab' ri are' xuquje'.

xuwi tä pa taq we q'ij ri', xane pa taq ri q'ij ri junab' ri kepe na. ²² Ri Dios xub'ano chi ri Cristo kâtaqan puwi' nimalaj ronojel ri k'olik, xuquje' xukoj ri Are' pa ki wi' ri qachalal kojonelab' che Kajaw ri e are', junam jas ri qa jolom k'o puwi' ri qa cuerpo. ²³ Konojel ri qachalal kojonelab' e are' kenuk'uw ru cuerpo ri Cristo waral cho we uwächulew. Je ri' chi kumal ri kojonelab' ri Cristo qas tz'aqat chik. Ri Are' k'ut qas kub'an tz'aqat che ronojel ri k'olik.

2

Xa rumal ru toq'ob' ri Dios k'o ri tob'anik chqe

¹ Ri ix nab'e kanoq je' ta ne ix käminaq rumal ri iwetzalal, rumal ri i mak. Xpe k'u ri Dios, xuya ri qas k'aslemal chiwe junam ruk' ri Cristo. ² Nab'e kanoq xib'an iwe ri mak jas ri kâka'n ri winaq cho ruwächulew, xib'an k'u u rayib'al ri jun ri kâb'in pa ri sutz' mayul, ri k'o u taqanik pa ki wi' ri itzel taq espíritus. Are wa' ri Itzel ri xa kub'an u rayib'al pa kanima' ri winaq ri man keniman tä che ri Dios. ³ Qonojel ri uj xuquje' je' xqa'n wa' nab'e kanoq, xqa'no jachike ri xqaj, xqanimaj ronojel ri xraj ri qanima' rech kâqa'n ri man utz taj, xuquje' xqa'n apachike ri xqachomaj u b'anik. Rumal ri' nab'e kanoq are ya'tal chqe uj chi kâpe ri nimalaj royowal ri Dios pa qa wi', kâk'âjisax na qa wäch jas ri ya'tal chke ri nik'iaj winaq chik. ⁴ Are k'u ri Dios, rumal ri nimalaj rutzil ranima', sib'alaj xel u k'ux chqe. ⁵ Sib'alaj loq' xujrilo, pune ta ne nab'e kanoq ri uj je' ta ne uj käminaqib' chuwäch ri Dios rumal ri qa mak. Xuya chqe ri qas k'aslemal junam ruk' ri Cristo. Xa rumal ri nimalaj u toq'ob'

ri Dios qa riqom ru tob'anik ri Are'. ⁶ Man xuwi tä k'u wa' ru b'anom ri Dios chqe, xane xuquje' xujuk'astajisaj junam ruk' ri Cristo Jesús, xuquje' xuya chqe chi kujtaqan junam ruk' Are' chila' chikaj. ⁷ Je ri' xub'an chqe rech pa taq ri q'ij ri kepe na kuya' kuk'utu chi sib'alaj nim ru toq'ob' pa qa wi'. Kub'an k'u na ronojel wa' ruk' ri nimalaj rutzil ranima' ri xuk'ut chqawäch rumal ri Cristo Jesús. ⁸ Xa rumal ru toq'ob' ri Dios ix to'tajinaq, rumal chi xixkojon che ri Cristo. Man rumal tä ri utzil ri i b'anom ix, xane xa u sipam ri Dios wa' chiwe. ⁹ Man are tä rumal ri utzil ri kib'ano chi ri Dios xub'an toq'ob' chiwe. Je ri' rech man k'o tä jun ri kuya' kunimarisaj rib'. ¹⁰ Ri Dios k'ut, Are xujb'anowik. Rumal ri Cristo Jesús xub'an k'ak' che ri qa k'aslemal rech käqa'n ronojel u wäch utzil. Ojer k'u wa' xuchomaj loq chi je' käqa'no.

Rumal ru kämikal ri Cristo k'o utzil chqaxol

¹¹ Chna'taj b'a' chiwe jas ri i b'anik nab'e. Ri ix man ix aj Israel taj, rumal k'u ri' ri winaq aj Israel ri kojom ri retal ri ojer trato chke käkib'ij chb'il kib': "Uj wa', uj rech ri circuncisión," — kecha'.* Käkib'ij k'u chiwe chi ri ix man ix jun tä kuk', man kojom tä ri retal ri ojer trato chiwe, — kecha ri'. ¹² Nab'e kanoq man ix kojoninaq tä che ri Cristo. Man ix jun tä kuk' ri winaq aj Israel. Man k'o tä iwetam chrij ri xuchi'j ri Dios chke ri winaq ri e cha'tal rumal ri Are', man k'o tä k'u iwe che ri xub'ij ri Dios pa taq ri ojer taq tratos ri xub'an kuk'. Man na'tal tä ri Dios chiwe, man

* **2:11** Che retamaxik jub'iq' na chrij ri circuncisión, chawila' Hechos 7:8, nota.

k'o tä ri ku'l wi i k'ux waral cho we uwächulew. ¹³ Kämik k'ut ri ix xa ix jun ruk' ri Cristo Jesús, ix ri nab'e naj ix k'o wi che ri Dios. B'anom chiwe chi naqaj chik ix k'o wi che ri Are' kämik xa rumal ru kämikal ri Cristo. ¹⁴ Ri Cristo Are käyo'w utzil chqaxol. Xub'an xa jun tinimit chke ri kieb' tinimit, ri winaq aj Israel kachi'l ri winaq ri man e aj Israel taj. Xresaj ri q'ateb'al ri tasowinaq ki xo'l, je' ta ne jun tapyä. ¹⁵ Aretaq xuya rib' pa kämikal cho ri cruz are chi' xusach u wäch ri kujk'ulelanik. Ri kujk'ulelanik are ri ki Pixab' ri winaq aj Israel ri kujutaq chub'anik k'ia jastaq. Ri Are' k'ut xuya utzil chkixol ri kieb' tinimit. Xub'an xa jun tinimit chke, jun k'ak' tinimit ri xa jun ruk' ri Cristo Jesús. ¹⁶ Rumal ru kämikal cho ri cruz xerutzirisaj ri kieb' tinimit ruk' ri Dios, xub'an chke chi xa e jun chik, xusach k'u u wäch ri ch'oj chkixol.

¹⁷ Xpe k'u ri Cristo, xutzijoj ri Utzalaj Tzij re ri Evangelio ri kub'ano chi k'o utzil, kub'an k'ut chi kuxlan ri kanima' konojel. Xutzijoj wa' chiwe ix ri man ix aj Israel taj ri naj xixk'oji wi che ri Dios nab'e, xuquje' xutzijoj wa' chke ri winaq aj Israel ri más naqaj xek'oji wi che. ¹⁸ Rumal k'u ri Cristo ri uj nimalaj qonojel, we uj aj Israel o man uj aj Israel taj, junam kuya' kujok cho ri Dios qa Tat xa rumal ri Espíritu rech ri Are'. ¹⁹ Rumal ri', ri ix ri man ix aj Israel taj, kämik ix ajtinimit chik, man xaq tä ix aj ke nik'iaj tinimit, man ix estranjerab' tä chik, xane ix ajtinimit junam kuk' konojel ri e rech ri Dios. Ri ix, nimalaj iwonojel ri ix, ix achalaxik chik rech ri Dios. ²⁰ Ix je' jas jun ja. Ix yakom puwi' ri tak'alib'al ri xkikoj ri apóstoles xuquje' ri q'alajisal taq re ru Loq' Pixab' ri Dios. Ri ab'aj ri xkoj rumal

ri Dios che toq'eb'al re ri esquina rech ri ja, are ri Jesucristo. Are wa' we ab'aj ri' sib'alaj nim u b'anik. ²¹ Puwi' k'u wa' we tak'alib'al ri', ri Cristo, tajin käyak wi wa' we ja ri' rumal ri Dios. Utz k'u u b'anik tajin käb'an che ki nutik ru tz'aqatil. Rumal ri Cristo konojel ri kojonelab', je' ta ne e xan, tajin käkinuk' kib' chub'anik jun nimalaj ja ri tastalik rech chila' kuya' käq'ijilax wi ri Qajaw Jesús. ²² Ri ix xuquje', ri xa ix jun ruk' ri Cristo, tajin kinuk' iwib' kuk' ri nik'iaj kojonelab' chik chub'anik jun ja jawije' käjeqi wi na ri Dios rumal ri Loq'alaj Espíritu rech ri Are'.

3

Ri apóstol Pablo kutzijoj ri Utzalaj Tzij re ri Evangelio chke ri winaq ri man e aj Israel taj

¹ Xa rumal wa', ri in Pablo, chanim ri' in k'o pa che' xa rumal chi xintzijoj ri Utzalaj Tzij chrij ri Cristo Jesús chiwe ix, ri man ix aj Israel taj. Tajin k'u kinb'an orar pi wi' cho ri Dios. ² Ri ix iwetam chi wa' chi ri Dios xel u k'ux chwe, xutoq'ob'isaj nu wäch, xuya k'u pa nu q'ab' rutzijoxik ru Loq' Pixab' chiwe. ³ Ri Dios xuk'ut chnuwäch ri u chomam loq, ri man etamtal tä nab'e. Nu tz'ib'am chi k'u wa' chiwe ruk' kieb' oxib' tzij. ⁴ Aretaq kisik'ij u wäch ri xintz'ib'aj chiwe, kiwetamaj na ri' jas ru chomanik ri Dios chrij ri Cristo ri man etamtal tä nab'e, ri te' xq'alajisax chnuwäch. ⁵ Are k'u wa', ri man xyi' tä kan retamaxik wa' chke ri winaq ojer, kämik k'ut q'alajisam chik rumal ri Dios chkiwäch ri loq'alaj taq apóstoles, ri u taqo'n ri Are', xuquje' chkiwäch ri loq'alaj taq q'alajisal taq re ru Loq' Pixab' rumal ri Espíritu rech ri Dios. ⁶ Are k'u wa' ri man etamtal

taj nab'e: Rumal ri Utzalaj Tzij re ri Evangelio, ri winaq ri man e aj Israel taj junam käkechb'ej ke ri kuya ri Dios chke ri winaq aj Israel. Xuquje' xa e jun chi kuk', käkik'am k'u na ke ri xuchi'j ri Dios rumal ri Cristo Jesús.

⁷ Pune man taqal tä chwe, xel u k'ux ri Dios chwe. Rumal ri nimalaj u toq'ob' ri Are', xuya pa nu q'ab' chi kinpatänin che, kintzijoj ru Loq' Pixab' ri Are'. Je ri' ri xub'an chwe rumal ri nimalaj u chuq'ab'. ⁸ Ri in qas man nim tä nu b'anik chuwäch apachike kojonel ri man nim tä u q'ij chkixol konojel ri winaq ri e cha'tal rumal ri Dios. Pune ta ne je ri', ri Dios xutoq'ob'isaj nu wäch, xuya chwe chi kintzijoj chke ri winaq ri man e aj Israel taj ri Utzalaj Tzij re ri Evangelio ri kub'ij ri nimaq taq utzil ri sib'alaj kajmab'al na ri keriqtaj na ruk' ri Cristo. ⁹ Yo'm k'u chwe chi kinq'alajisaj chkiwäch konojel ri winaq ru chomam loq ri Dios ri b'anowinaq konojel ri jastaq. Man etamtal tä k'u wa' nab'e pa ri ojer taq q'ij. ¹⁰ Je ri' xb'antajik rech kämik kumal ri qachalal kojonelab' ketamax ri k'ia u wäch u no'j, u chomab'al ri Dios. Rumal ri' konojel ri k'o taqanik pa ki q'ab' pune ta ne e ángeles, xuquje' konojel ri q'atal taq tzij ri k'o ki taqanik chikaj käketamaj na wa'. ¹¹ Petinaq loq ri Dios xuchomaj wa' rech je' käb'an na ri' rumal ri Cristo Jesús ri Qajaw. ¹² Rumal chi xa uj jun ruk' ri Cristo kuya' kujok cho ri Dios, man käqaxej tä qib', ku'l k'u qa k'ux chi je ri' rumal chi uj kojoninaq che ri Are'. ¹³ Rumal ri' kinb'ij chiwe chi mixb'ison rumal ri k'äx ri tajin kinriq rumal iwech. Are tajin kinriq wa' xa rech ri ix kiriq utzil, rumal chi känimar na i q'ij rumal.

Waral ri apóstol Pablo kuk'ut chqawäch nimalaj qonojel chi sib'alaj uj loq' cho ri Dios

¹⁴ Rumal k'u ri' kinxuki chub'anik orar chuwäch ru Tat ri Qajaw Jesucristo. ¹⁵ Chrij k'u ri qa Tat esam wi ki b'i' konojel ri e k'o pa ri kaj, xuquje' ronojel achalaxik ri k'o cho ruwächulew. ¹⁶ Kinta' che ri Dios chi ruk' ri k'ialaj u wäch tewchib'al ri k'o ruk' ri Are' ri kenimarisax u q'ij, kuya ta na ri nimalaj i chuq'ab', kuwalijisaj ta k'u na ri iwanima' rumal ri Loq'alaj Espíritu. ¹⁷ Je ri' rech qas käjeqi na ri Cristo pa taq ri iwanima' rumal chi kixkojon che, rech ri ix qas jikom ri iwanima' kiwaj iwib' nimalaj iwonojel, kitaqej k'u na u b'anik wa'. ¹⁸ We je ri' kib'ano, qas kixkowin na kich'ob'o junam kuk' konojel ri kojonelab' chi ri Cristo sib'alaj kujraj, chi sib'alaj nim ri rutzil ranima' ri Are'. Man k'o tä je' wi, rumal chi sib'alaj je'lik. Man k'o tä jun chik ri junam ruk', man kuya' taj käch'ob'taj wa' qumal uj ri xa uj winaq. ¹⁹ Kwaj ta b'a' chi qas kiwetamaj ri rutzil ranima' ri Cristo ri sib'alaj nim na wa' chuwäch ronojel ri kujkowinik käqachomaj. Je ri' rech are ri Dios ri qas këtaqan pa ri iwanima', man k'o tä chi jun chik.

²⁰ Chnimarisax ta b'a' u q'ij ri Dios ri k'o nimalaj u chuq'ab' chub'anik ronojel ri këqata' che. Man xuwi tä k'u wa' ri këqata' che këkowin ri Are' chub'anik, xane xuquje' këkowin ri Are' chub'anik más na chuwäch ri kujkowin uj käqachomaj. Rumal ri nimalaj u chuq'ab' ri Loq'alaj Espíritu ri k'o pa ri qanima' kub'an na ronojel wa'. ²¹ ;Chnimarisax ta b'a' u q'ij ri Dios kumal ri qachalal kojonelab' amaq'el ronojel q'ij, qumal uj nimalaj qonojel ri ya uj jun ruk' ri Cristo Jesús, man xaq xuwi tä këmik,

xane xuquje' pa taq ri q'ij ri junab' ri kepe na!
Amén.

4

Ri Loq'alaj Espíritu kub'an xa jun chqe

¹ Rumal wa' in k'o pa che' rumal chi tajin kintzi-
joj ri Utzalaj Tzij chrij ri Qajaw Jesús. Kixinb'ochi'j
chi kib'an ri utzil ri taqal u b'anik pa ri i k'aslema
jas ri rajwaxik kâka'n ri winaq ri e sik'im rumal
ri Dios je' jas ri ix. ² Minimarisaj iwib', xane
kixch'awik, utz k'u iwanima' kuk' konojel. Chicha-
jij paciencia, chisacha k'u i mak chb'il taq iwib'.
Chik'utu' chi kiwaj iwib' ruk' ru to'ik ri jun ruk' ri
jun chik. ³ Chikojo i chuq'ab' rech k'o utzil chixol,
rech xa ix jun chik rumal ru tob'anik ri Loq'alaj
Espíritu. ⁴ Xa uj jun nimalaj qonojel, xa k'u jun ri
Loq'alaj Espíritu. Je ri' xuquje' are xa jun ri kâku'b'i
qa k'ux chrij, ri uj sik'im wi rumal ri Dios. ⁵ Xa jun
ri Qajaw k'olik, xa k'u jun ri kujkojon che, xuquje'
xa jun ri qa qasna'. ⁶ Xa jun ri qa Dios k'olik, are
k'u qa Tat nimalaj qonojel. Ronojel k'o pu q'ab' ri
Are'. Kujukoj k'u chub'anik ronojel ri kraj ri Are',
xuquje' ri Are' k'o pa qanima' nimalaj qonojel.

⁷ Yo'm chqe rumal ri Cristo jas ri kujkowin
chub'anik. Are je' jas ri u chomam ri Are' pa qa
wi' uj chqajujunal. ⁸ Rumal ri' kub'ij ru Loq' Pixab'
ri Dios ri Tz'ib'talik:

Aretaq xpaqi chikaj, xeuk'am b'i
ruk' Are' ri xeutoro,
xeuya k'u kan sipanik
chke ri winaq waral,
—kâcha'.

⁹ ¿Jas kel kub'ij wa' chi xpaqi chikaj? Kel kub'ij chi nab'e xqaj b'i k'ä chuxe' ri ulew ri sib'alaj naj qajinaq. ¹⁰ Ri xqaj b'i xe' ri ulew, are wa' ri xpaqi b'i sib'alaj chikaj, más jela' puwi' ronojel ri kaj chuk'utik chkiwäch konojel chi ri Are', man k'o tä k'olib'al ri mat käriqtaj wi. ¹¹ Tzare k'ut xyo'w ri ki chak ri kojonelab' chkijujunal. Jujun xeukoj che apóstoles, jujun chik xeukoj che q'alajisal taq re ru Loq' Pixab' ri Dios, jujun chik xuya chke chi käkitzijoj ri Utzalaj Tzij re ri Evangelio. Nik'iaj chik xeukoj che k'amal taq ki b'e ri kojonelab', jujun chi k'ut xeukoj che ajtijab'. ¹² Je ri' xub'an chke ri kojonelab' rech e k'o ri kepatänin che ri Dios ruk' ri kekowin chub'anik. E are wa' ri keb'anow ri chak che ki k'iyisaxik ri kojonelab' ri kenuk'uw ru cuerpo ri Cristo waral cho we uwächulew. ¹³ Je ri' rech nimalaj qonojel käjunamataj qa wäch rumal ri qa kojoniq, qas käqetamaj k'u na u wäch ri Cristo ru K'ojol ri Dios. Qas kätz'aqat na ri qa chomab'al, utz kel na ri qa k'aslemal cho ri Dios, rech kujel ta na junam ruk' ri Cristo. ¹⁴ Man uj je' tä chik jas ri ak'alab' ri man xaq tä jun kek'oji wi, keb'e' je wa' je ri'. Man käqaj tä ri' chi xaq kujk'am b'i jawije' chi' kumal nik'iaj winaq ri kek'utuw jule' taq tijonik chik ri xaq kech achijab'. We winaq ri' xaq kaka'n sub'unik, k'o ri itzel taq ki no'j, käkitzukuj jas kaka'no chi ri winaq käkikoj ri ki tijonik ri man qas tzij taj. ¹⁵ Chuk'exwäch wa' are rajwaxik chi käqatzijoj ri qas tzij, käqaj qib' nimalaj qonojel. Jas ri ak'alab' kek'iyik, je' rajwaxik käqa'n uj pa ronojel. Kätz'aqat k'u na ri qa chomab'al cho ri Dios, rech kujel ta na jas ri Cristo ri xa uj jun ruk'. Are k'u ri Are' kätapan pa qa wi' je' jas ri qa

jolom k'o puwi' ri qa cuerpo. ¹⁶ Rumal ri Cristo utz kâka'n konojel ru tz'aqatil ru cuerpo che ki riqik kib'. Konojel kâkito'la kib', kâka'n k'u ri ki chak chkijujunal. Je ri' chkijujunal ru tz'aqatil ri cuerpo kek'iyik, konojel kâkaj kib', kâkito'la kib'. (E are wa' ri qachalal kojonelab' ri kenuk'uw ru cuerpo ri Cristo waral cho we uwächulew.)

Waral kâqil wi ri k'ak' k'aslemal ri kuya ri Cristo chke ri kojonelab'

¹⁷ Pa ru b'i' ri Qajaw Jesús are kinb'ij wa' chiwe, kixinpixb'aj k'ut chi mib'an chi iwe jas ri kâka'n ri nik'iaj winaq chik ri man e kojoninaq tä che ri Dios. Ri e are' xa kâkichomaj u b'anik ri man k'o tä u patän. ¹⁸ Jun wi ri ki chomab'al, je' ta ne chi e sachinaq pa ri q'equm. Man k'o tä k'u ke ri k'aslemal ri kuya ri Dios rumal chi man k'o tä ketam. Ab'ajarinaq ri kanima', man kok tä k'u tzij pa ki jolom. ¹⁹ We winaq ri' man k'o tä chi ki k'ixb'al chkipalaj, ki jachom kib' chub'anik ronojel u wäch etzelal, jachike ri utz kâkil wi. Ruk' sak'ajil xeqaj chub'anik ronojel u wäch mak, pune äwas u b'anik wa' cho ri Dios, xuquje' chkiwäch ri winaq. ²⁰ Ri ix k'ut man je' tä wa' ri xiwetamaj ruk' ri Cristo. ²¹ We gas xita ri xb'ix chiwe chrij ri Are', iwetam k'u ri gas tijonik. Are wa' ri tijonik chrij ri gas tzij ri kâriqtaj xaq xuwi ruk' ri Cristo. ²² Mib'an chi b'a' jas ri xib'an kan ojer. Chiya kan ri ojer i k'aslemal, ronojel ri man utz taj ri ix naq'atal wi nab'e aretaq ix sachinaq rumal ru b'anik ri itzel taq i rayinik. ²³ Chiya b'a' chi kâb'an k'ak' che ri iwanima', xuquje' ri i chomab'al. ²⁴ Chik'exa ri i k'aslemal je' ta ne ri kikoj jun k'ak' atz'iaq. Are

wa' ri k'ak' i k'aslemal ri yo'm chiwe rumal ri Dios rumal chi are u rayib'al ri Are'. Jun k'aslemal wa' ri gas jikom, xuquje' ch'ajch'oj.

²⁵ Chiya b'a' kan u b'anik ri b'anow tzij, chib'ij ri gas tzij chb'il taq iwib' rumal chi ri uj nimalaj qonojel, uj kojonelab' ri kujnuk'uw ru cuerpo ri Cristo, kämik k'ut xa uj jun chik.

²⁶ We käpe iwoyowal, miya' chi kub'an chiwe chi kixmakunik. Chok'ow ri iwoyowal chanim, k'ä mäja' ke' ri q'ij. ²⁷ Miya che ri Itzel chi k'o jas ri käkowin chub'anik chiwe.

²⁸ Kinb'ij chke ri kaka'n ri elaq' chi mäkib'an chi wa', xane chkitzujukij ki chak. Chkikojo ri ki q'ab', ri ketamb'al chub'anik jun chak rech käkich'ak ri käkijto, xuquje' rech k'o ri käkiya chke ri k'o ki rajwaxik.

²⁹ Mib'ij tzij ri man utz taj, xane chikojo ri tzij ri utz kätatajik, ri ketob' chke jachin taq ri ketowik, xuquje' kuya utzil pa ri ki k'aslemal. ³⁰ Miya b'is che ri Loq'alaj Espíritu rech ri Dios. Are k'u ri Loq'alaj Espíritu, are ri k'utb'al chi ri ix gas tzij ix rech ri Dios, chi kätz'aqat k'u na ri q'ij aretaq kixtor na rumal ri Are'.

³¹ Chiwesaj ronojel ri k'äx ri k'o pa taq ri iwan-ima', ronojel ri oyowal, ri k'a'nal, ri yajanik, ri yoq'onik, xuquje' ronojel u wäch etzelal. ³² Xane chich'ab'ej iwib' ruk' utzil, chel i k'ux chb'il taq iwib', chusachala rib' i mak chb'il taq iwib', jas ri Dios xusach i mak ix rumal ri Cristo.

5

Ri apóstol Pablo kub'ij jas ri rajwaxik pa ri ki k'aslemal ri kojonelab'

¹ Rumal chi ri ix, ix ralk'ual ri Dios, ix loq' chuwäch, rajwaxik chi kitij i chuq'ab' chub'anik iwe jas ri kub'an ri Are'. ² Chiwaj b'a' iwib' jas ri Cristo kujraj uj, xujach k'u rib' pa ri kämikal che qa k'exwäch, jas jun alaj chij ri käkämisax cho ri Dios che sipanik, ri sib'alaj je'l kuna' wi ri Are', jas ri ruxlab' ri k'ok'alaj kunab'al ri kăporox chuwäch.

³ Mib'an iwe jas ri kăka'n ri tz'i' ri xaq kăkiriq kib', man k'o tä ki pixab'. Mib'an apachike u wäch mak ri äwas u b'anik cho ri Dios, o chkiwäch ri winaq, mirayij k'ia u wäch jastaq ajuwächulew. Mok wa' we chomanik ri' pa ri i jolom. Man taqal tä wa' chiwe rumal chi ri ix, ix ralk'ual ri Dios. ⁴ Mikoj itzel taq tzij ri k'ixb'al ki b'ixik, mib'ij tzij ri man k'o tä ki patän, o ri tzij ri man utz taj ri yakb'al tze'. Man ya'tal tä k'u wa' chiwe, xane are utz na ri kib'ij tzij re maltioxinik che ri Dios. ⁵ Iwetam k'ut chi konojel ri je' kăka'no jas ri kăka'n ri tz'i' ri xaq kăkiriq qib', man k'o tä ki pixab', konojel ri kăka'n ri etzelal ri xa kub'an tz'il che ri ki k'aslemal, xuquje' konojel ri kăkirayij k'ia u wäch jastaq ajuwächulew ri e junam kuk' ri jule' winaq chik ri keq'ijilaj ri tiox ri xa e b'anom kumal winaq, wa' we winaq ri' man kuya' taj keopan ruk' ri Dios rech kătaqan ri Cristo, ri Dios pa ki wi'. ⁶ K'o b'a' jun mixsub'uwik ruk' taq tzij ri man k'o tä ki patän. Rumal k'u wa' kăpe na ri nimalaj royowal ri Dios pa ki wi' ri winaq ri man keniman tä che, kăk'äjisax k'u na ki wäch ri e are'. ⁷ Mib'an b'a' iwe jas ri kăka'n wa' we winaq ri'.

⁸ Nab'e kanoq jun wi ri i chomab'al, je' ta ne chi ix sachinaq pa ri q'equm. Kämik chi k'ut ix rech ri Qajaw Jesús. Rumal wa' i k'exom ri i chomanik,

kixkowin chik kixka'yik. Je' ta ne chi xsaqirik, ix k'o chi pa ri saqil. Chib'ana b'a' jas ri taqal u b'anik kumal ri winaq ri e k'o chik pa ri saqil. ⁹ Je' jas ri q'ij kuya ri saqil, kub'an saq che ronojel, xuquje' ri ranima' jun winaq ri ya k'exom chik, kub'an ri' ri utzil, ri jikomal, ri qas tzij. ¹⁰ Chikojo i chuq'ab' che retamaxik jachike ri utz käril wi ri Qajaw Jesús. ¹¹ Mib'an iwe ri man k'o tä u patän, jas ri käka'n ri winaq ri je' ta ne e sachinaq pa ri q'equm, ri jun wi ri ki chomab'al. Cheipixb'aj k'u ri winaq ri je' käka'n wa', chiq'alajisaj chkiwäch chi man utz taj ri tajin käka'no. ¹² K'ixb'al k'u u b'ixik chi saq ri käka'n we winaq ri' chik'uyal. ¹³ Aretaq k'ut kesax chi saq ronojel, qas käq'alajin na wa'. Je ri', rumal chi ri saqil kuq'alajisaj na ronojel. ¹⁴ Rumal ri' käb'ixik: At ri' ri je' ta ne katwarik, chatk'astajoq,
 chatwalij chkixol ri winaq
 ri je' ta ne e käminaqib'
 rumal ri ki mak,
 ri Cristo k'ut kuya na saqil chawe,
 —kächa'.

¹⁵ Rumal ri' qas chiwila na jas ri kib'ano. Mib'an iwe jas ri käka'n ri winaq ri man k'o tä ketam, xane qas kichomaj na jas kib'ano, je' jas ri käka'n ri ajno'jab'. ¹⁶ Xaq mitzaq ri i q'ij, rumal chi k'äx taq q'ij chik uj k'olik. ¹⁷ Man xaq tä ix kon, mäсах k'u ri i chomanik, xane qas chitzukuj u ch'ob'ik jas ru rayib'al ri Dios. ¹⁸ Mixq'ab'arik rumal chi xaq kixuk'am b'i wa' pa ri k'äx. Xane chiya che ri Loq'alaj Espíritu chi kätaqan pa ri iwanima'. ¹⁹ Chitzijob'ela iwib' ruk' taq tzij ri e k'o pa taq ri salmos, ri e k'o pa taq himnos, ri käkiya u q'ij ri Dios, xuquje' ruk' taq ronojel u wäch taq b'ix

ri kuya ri Dios chiwe. ¡Chixb'ixon che ri Dios! Chiya b'a' u q'ij ri Qajaw Jesús pa taq ri iwanima'.
²⁰ Amaq'el chimaltioxij ronojel che ri Dios qa Tat pa ru b'i' ri Qajaw Jesucristo.

Waral käqil wi jas ri rajwaxik pa ri ki k'aslemal ri kojonelab' pa taq ri kachoch

²¹ Chixniman chb'il taq iwib' rumal chi nim kiwil wi ri Cristo.

²² Ri ixoqib' ri e k'ulan chik cheniman b'a' chke ri kachajil, junam jas ri käka'no, keniman che ri Qajaw Jesús. ²³ Je ri', rumal chi ri achi are k'amal u b'e ri ixoq, je' jas ri qa jolom k'o puwi' ri qa cuerpo, kuk'am k'u ri qa b'e. Ri Cristo are k'o pa ki wi' konojel ri kojonelab' ri kenuk'uw ru cuerpo waral cho we uwächulew. Are To'l Qe nimalaj qonojel ri uj kojonelab' ri kujnuk'uw ru cuerpo. ²⁴ Je' jas ri qachalal kojonelab' keniman che ri Cristo, je ri' xuquje' ri ixoqib' ri e k'ulan chik rajwaxik keniman chke ri kachajil pa ronojel.

²⁵ Ri achijab' ri e k'ulan chik loq' chkila wi ri kixoqil je' jas ri Cristo loq' keril wi ri qachalal kojonelab', xujach k'u rib' pa ri kämikal rumal kech. ²⁶ Je ri' xub'ano rech kub'an ch'ajch'oj che ri ki k'aslemal, keutas k'ut rech keuya pu q'ab' ri Dios. Je' ta ne ruk' joron xeuch'aj wi aretaq xub'an saq che ri ki k'aslemal ruk' ru Loq' Pixab' ri Dios. ²⁷ Je ri' rech keuya ri qachalal kojonelab' chuwäch ri Are' chb'il taq kib', sib'alaj je'l na keb'elik, ch'ajch'oj ri kanima', man k'o tä ki mak, man k'o tä jas jun u wäch etzelal, xane sib'alaj je'l ri ki k'aslemal. ²⁸ Je k'u wa' ri rajwaxik käka'n ri achijab' ri e k'ulanik, loq' käkil ri kixoqil, jas

ri kub'an jun winaq loq' kārīl rib'. Jachin ri loq' kārīl wi ri rixoqil, loq' k'u kārīl rib' ri are' chb'il rib'. ²⁹ Man k'o tā k'u jun winaq ri tzel kārīl wi ru cuerpo, xane kutzuqu, kārīlij. Je k'u wa' kub'an ri Cristo chke ri qachalal kojonelab'. ³⁰ Je ri', rumal chi ri uj kujnuk'uw ru cuerpo ri Are' waral cho we uwächulew. Je' ta ne uj u ti'jal, uj u b'aqil. ³¹ Jas ri kub'ij ru Loq' Pixab' ri Dios ri Tz'ib'talik: “Rumal wa' jun achi keuya kan ru nan u tat, kätuni k'u ruk' ri rixoqil. Ri kieb' ri' xa e jun chik,” —kächa'. ³² Ri tajin kinb'ij sib'alaj nim u b'anik wa'. Man k'o tā jun etamaninaq wa' nab'e. Are k'u ri kinb'ij, are kinb'ij chrij ri Cristo xuquje' ri qachalal kojonelab'. ³³ Xuquje' kel kub'ij wa' chi chijujunal ix rajwaxik loq' chiwila wi ri iwixoqil jas ri kib'an che iwib'. Xuquje' b'a' ri ixoq nim chrila wi ri rachajil.

6

¹ Ri ix, ak'alab', chixniman chke ri i nan i tat rumal chi ix kojoninaq che ri Qajaw Jesús. Taqal k'u wa' chi je' kib'ano. ² Ri nab'e taqanik ri kub'ij ri Dios chi k'o kuya chqe we käqanimaj are wa': “Nim cheawila wi ra nan a tat, ³ rech kariq utzil, xuquje' naj katk'asi na cho we uwächulew,” —kächa ri' pa ru Loq' Pixab' ri Dios ri Tz'ib'talik.

⁴ Xuquje' ri ix, nan tat, xaq miyak koyowal ri iwalk'ual, xane cheipixb'aj loq pa ri ki nuch'al, chik'utu utzalaj no'j chkiwäch rech kekojon che ri Qajaw Jesús.

⁵ Ri ix, ajchakib', chixniman chke ri i patrón waral cho we uwächulew. Nim cheiwila wi junam jas ri kib'ano, kixej iwib' cho ri Dios. Mub'an kieb'

ri iwanima' chub'anik ri i chak, xane chib'ana' jas ri kib'an chupatänixik ri Cristo.

⁶ Man xuwi tä utz kib'an che ki patänixik aretaq kixkilo rech utz kixkil wi, xane chich'ob'o' chi ix patänil re ri Cristo. Chib'ana ru rayib'al ri Dios ri käpe pa iwanima'. ⁷ Cheipatänij k'u ri i patrón ruk' kikotemal, man xaq tä kik'eyo. Chib'ana wa' je' ta ne are kipatänij ri Qajaw Jesús, man are tä ri winaq. ⁸ Iwetam k'ut chi ri Qajaw Jesús kuya na ru k'exel ri utzil ri kub'an jun winaq, we ri are' kub'an ru chak, k'o pu q'ab' jun patrón, o kächakun jawije' ri kraj wi, ruk' apachinoq.

⁹ Ri ix xuquje', ri ix patrón, chib'ana ri utz kuk' ri patänil taq iwe. Xaq mib'an k'äx chke. Chna'taj chiwe chi ri Kajaw ri e are' xuquje' Are ri Iwajaw ix. K'o chila' chikaj, kätaqan k'u pa qa wi' uj nimalaj qonojel. Ri Are' k'ut junam keril wi konojel ri winaq.

Waral käqil wi ronojel ri kuya ri Dios chqe, ri käqakoj pa ri ch'oj chrij ri Itzel

¹⁰ Kämik, qachalal, are chitzukuj ri i chuq'ab' ruk' ri Qajaw Jesús rech k'o iwe ri nimalaj u chuq'ab' ri Are'. ¹¹ Chikojo ri to'b'al iwib' ri kuya ri Dios, junam jas ri kikoj jun atz'iaq, rech man kixtzaq tä rumal ri sub'unik ri kub'an ri Itzel chiwe. ¹² Man uj k'o tä che ch'oj chkij winaq, xane are chkij itzel taq espíritus ajuwokaj ri keb'in pa ri sutz' mayul, ri k'o taqanik pa ki q'ab'. E are' ri nimaq taq q'atal taq tzij, ri nimaq taq taqanelab', ri ketaqan puwi' ruwächulew. E are' itzel taq espíritus wa' ri tajin ketaqan pa taq we q'ij ri' re q'equm. ¹³ Rumal ri' chik'ama b'a' ronojel ri to'b'al iwib' ri

kuya ri Dios kämik, jas ri kub'an jun soldado kukoj ri atz'iaq re ch'ich' chuto'ik rib' pa ri ch'oj. Je ri' rech kixkowinik kito' iwib' chuwäch ri qa k'ulel pa ri k'äxalaj taq q'ij aretaq käpe ri ch'oj. Je wa ri', aretaq kok'ow ronojel ko kixjeqi na kanoq. ¹⁴ ;Ko b'a' chixjeqeloq! Chikojo ri Qas Tzij je' ta ne chi are ri pas ri ximib'al i pam. Chib'ana ri jikomal pa ri i k'aslemal je' ta ne jun to'b'al uwo i k'ux wa' kikojo. ¹⁵ Chib'ana b'a' u b'anik iwib' chutzijoxik ri Utzalaj Tzij re ri Evangelio ri kuya utzil, je' ta ne jun chik u wäch i xajäb' ri kikojo. ¹⁶ Rajwaxik b'a' xuquje' chi sib'alaj kixkojonik, rumal chi are wa' je' ta ne jun nimalaj perepik ch'ich' ri to'b'al iwib' ri kiwuk'aj. Ruk' wa' kixkowinik kichup na ronojel ri k'iaqb'al ri kenikowik ri kuk'iaq ri Itzel chiwij. ¹⁷ Ru tob'anik ri Dios are wa' chikojo che to'b'al i jolom. Ru Loq' Pixab' ri Dios are chikojo je' ta ne are jun espada (machete) ri kuya ri Loq'alaj Espíritu chiwe. ¹⁸ Chib'ana ronojel wa' ruk' oración. Chita' ru tob'anik ri Dios, chib'ochi'j k'u ri Dios amaq'el ronojel q'ij, junam jas ri u k'amik i b'e ri kub'an ri Loq'alaj Espíritu. Rech kixkowin chub'anik wa', chixk'ask'atog, mixej b'a' iwib'. Chitajej k'u u b'anik oración. Chib'ana orar pa ki wi' ri winaq ri e rech ri Dios, ri kojonelab'. ¹⁹ Chib'ana orar pa nu wi' in xuquje', rech aretaq kinch'awik ri Dios kuya ru tzij pa ri wanima', man kinxej tä k'u wib' kinq'alajisaj ri Utzalaj Tzij re ri Evangelio ri man etamtal tä kan nab'e. ²⁰ In taqom rumal ri Dios, in petinaq chuk'exel ri Are' rech kintzijoj ri Evangelio, pune ta ne in k'o pa che' kämik ri' xa rumal wa'. Chib'ana b'a' orar rech man kinxej tä wib' kintzijoj wa' we tzij ri' jas ri rajwaxik

kinb'ano.

Ri apóstol Pablo kuya apan rutzil ki wäch ri konojelab'

²¹ Ronojel ri nu b'anom xuquje' ri tajin kinb'ano, are ri qachalal Tíquico kub'ij na wa' chiwe. Ri are', are jun loq'alaj qachalal, utz kub'an chupatänixik ri Qajaw Jesús pa ru chak ri Are'. ²² Rumal ri' tajin kintaq b'i ri are' iwuk' rech kuq'alajisaj na ronojel chiwe. Je ri' qas kiwetamaj jas ri qa'nom uj waral, käwalijisax ta k'u na ri iwanima' ix rumal wa'.

²³ Are ta b'a' ri Dios qa Tat xuquje' ri Qajaw Jesucristo käyo'w uxlanem che ri kanima' ri qachalal, kub'ano chi käkaj kib', chi qas tzij kekojonik. ²⁴ Are ta b'a' ri Dios kätoq'ob'isan ki wäch konojel ri qas käkaj ri Qajaw Jesucristo ruk' ri rutzil ranima' ri man käk'extaj taj, are la' chi sib'alaj loq' kujril wi ri Are'. Amén.

Ru Loq' Pixab' Ri Dios
New Testament in K'iche' Cantel; quc (GT:quc:K'iche'),
new spelling

copyright © 2011 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: K'iche'

Dialect: Cantel

Translation by: Wycliffe Bible Translators, Inc.

Copyright Information

© 2011, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation text is made available to you under the terms of the Creative Commons License: Attribution-Noncommercial-No Derivative Works. (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/>) In addition, you have permission to port the text to different file formats, as long as you do not change any of the text or punctuation of the Bible.

You may share, copy, distribute, transmit, and extract portions or quotations from this work, provided that you include the above copyright information:

You must give Attribution to the work.

You do not sell this work for a profit.

You do not make any derivative works that change any of the actual words or punctuation of the Scriptures.

Permissions beyond the scope of this license may be available if you contact us with your request.

The New Testament

in K'iche'

© 2011, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses,

please contact the respective copyright owners.

2014-04-27

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 11 Nov 2022 from source files
dated 29 Jan 2022

a560dee0-689a-5ef3-ad95-4b31984022c0